

Wojciech Ślowski: *Trzy światy. Szkice o filozofii Karla Rajmunda Poppera*, Warszawa: MIX 2001, 165 s.

Karl R. Popper (1902–1994) patří k významným postavám filozofie 20. století. Literatura zabývající se jeho dílem a osobností je rozsáhlá a jen na Internetu zahrnuje tisíce hesel. Přesto vznikají díla stále nová, nabízející pohled na Poppera z nových stran. Jednou z takových prací je recenzovaná knížka W. Ślowského. Ten ji koncipoval jako úvod do dalšího studia Popperovy filozofie především pro polského čtenáře. Proto se setkáme hlavně s citacemi polských prací o Popperovi, které nás překvapí svou hojností. Stejně tak seznam Popperových děl přeložených do polštiny nám ukáže, že v Čechách jsme svůj dluh vůči dlouho zakazovanému filozofovi začali teprve plnit, třebaže i u nás jsou jeho základní práce přeloženy.

Ślowského kniha má deset kapitol, většina z nich se věnuje speciálním problémům plynoucím z Popperova díla. Je inspirována Popperovým učením o třech světech, které je rozebíráno z různých hledisek.

První kapitola se vymyká celkovému schématu tím, že v ní Ślowski podává nárys života a díla K. R. Poppera. Stručně seznamuje čtenáře s problematikou, již se Popper ve svých jednotlivých knihách dotýkal a konstatuje, že teorie tří světů se objevila poprvé roku 1968 na XIV. mezinárodním filozofickém kongresu. Jak známo, v této teorii Popper rozlišuje světy 1, 2 a 3, z nichž první je světem fyzických věcí, druhý světem našich psychických procesů, podílejících se zejména na myšlení, a třetí světem myšlenek (včetně možných myšlenek), které jsou výsledkem této činnosti, ale jsou na ní od okamžiku svého vzniku a vyslovení nezávislé.

Podrobně se této teorii věnuje Ślowski v druhé kapitole (Koncepte tří světů), kde se jí snaží důkladně interpretovat a ukázat nejasnosti a problémy, které jsou s ní spojeny. Dotýká se mj. problému platónské interpretace Popperovy teorie a zaměřuje se především na speciální roli jazyka v ní. Ta není podle Ślowského dostatečně prozkoumána. Je nutné konstatovat, že problematika jazyka prolíná i ostatními kapitolami jeho práce. Zde se však soustředil na otázku originality Popperovy koncepce (ukazuje se, že Popper zdaleka není bez předchůdců) a na problematiku možného skrytého vlivu Hegelova pojetí vývoje.

V třetí kapitole (Role subjektu v poznání) Ślowski zdůrazňuje Popperovu snahu spíše zmenšit roli subjektu v poznání a jeho přesvědčení o racionálnosti lidského poznání. Ślowski se zde zabývá také vztahy mezi světem 2 a světem 3. Svět 3 by nemohl vzniknout bez světa 2, nicméně neřídí se psychologickými zákonitostmi, které působí ve světě 2, nýbrž zásadně zákonitostmi svými. Poukazuje také na to, že zárodky této teorie se objevily už před rokem 1968.

Čtvrtá kapitola (Objektivní vědění) pojednává o genezi koncepce světa 3, která počíná vlastně už Popperovou základní prací *Logik der Forschung*. Ślowski ukazuje, že tato koncepce nutně vede Poppera k otázkám jazyka a především k biologické teorii vývoje. Poukazuje i na to, že Popperova snaha bránit objektivitu vědy souvisí s jeho obranou tradičních hodnot racionalismu ve smyslu důvěry ve vědecké poznání, důvěry, která se ve 20. století začala povážlivě drodit.

S objektivitou vědění souvisí i téma kapitoly nazvané Antipsychologismus. Ten u Poppera spočívá v odmítnutí závislosti objektivního vědění na poznávacím subjektu. Toto odlišení má svou starou tradici v dějinách filozofie (sám Ślowski upozorňuje na Leibnize), nicméně Ślowski se domnívá, že Popper zašel dál než bylo nutné, když pro objektivní vědění vytvořil samostatný svět. Poukazuje na to, že právě zde se Popper nemohl vyhnout úvahám o funkcích jazyka – a to popisné a argumentační. Srovnává Popperovo pojetí jazyka s některými dalšími pojetími, zejména Tarského (jehož úvah o metajazyku si Popper velmi vážil) nebo Freuda.

Šestá kapitola (Evoluční teorie vědění) se zabývá jednak problémy, které se vynořují v souvislosti s tím, že Popper považuje epistemologii za oblast závislejší na dalších filozofických disciplínách (zvl. na ontologii a metodologii), a dále Popperovou tendencí zapojit svou teorii vývoje vědy do celkové teorie vývoje organismů, přesněji do (pозměněného) darwinovského modelu vývoje. Poukazuje na to, že Poppera nezajímala otázka vědeckého objevu a zabývá se i Popperovým pojetím pojmu „vědění“. Rozebírá také problematiku kontinuity a diskontinuity vývoje vědění, a to zejména v souvislosti s Popperovým pojetím pravdy a jeho chápáním vývoje (pokroku) vědění jako postupného, ale ne vždy nutně kontinuálního přibližování se k pravdě.

Teorie jazyka, což je název dalšího oddílu Slomského práce, ve mně vzbuzuje největší pochybnosti. Popper v podstatě žádnou teorii jazyka nevytvořil, i když se samozřejmě v souvislosti s věděním a vědou jazykem zabývat musel. Z těchto zmínek konstruuje Slomski představu souborného názoru Poppera na jazyk. Skutečnost, že s tím měl potíže, dokumentuje i pohled do jeho poznámkového aparátu, který se poněkud liší od aparátu k jiným kapitolám. I když v něm nalezneme poukazy na Poppera a práce o něm, velké místo v něm zaujímají odvolávky na obecné práce o filozofii 20. století. V samotném textu pak dominuje výklad základních problémů teorie jazyka. Nicméně v závěru kapitoly Slomski správně upozorňuje na to, že pokusy zařadit Poppera do analytické filozofie jsou chybné. Domnívá se však, že jistá podobnost mezi Popperem a filozofií jazyka existuje.

Následující kapitola (Mezi vědou a ne-vědou) vychází ze skutečnosti, že Popper do svého světa 3 zařazuje daleko více objektů než jsou jen vědecké teorie či otázky spojené s vyslovenými hypotézami. Sám Slomski se soustřeďuje na problematiku vztahu vědy a umění, které podle Poppera do této oblasti nepochybně patří. Kapitola rozvíjí především úvahy, jakým způsobem se věda umění podobá a jakým se od něj liší, přičemž na rozdíl od Poppera, který zdůrazňoval zejména podobnost těchto dvou oblastí duchovního života lidí, podobnost spočívající v tom, že obě jsou závislé na lidské tvořivosti, podle Slomského je třeba vzít na vědomí i jejich rozdíly. Ty se vztahují zejména k pojetí skutečnosti a dále k poměru mezi tvůrcem a odběratelem ve vědě a v umění. Vědecké teorie podle něho nemají charakter komunikátů, protože cílem vědce není vypovídání pravdivých tvrzení o světě, nýbrž pouze hledání takových tvrzení.

Trochu mimo hlavní proud problematiky rozebírané ve Slomského knize je předposlední kapitola věnovaná Popperově teorii politiky. Autor je přesvědčen, že některé základní myšlenky týkající se demokracie ve společnosti, možnosti otevřené diskuse a použití metody pokusů a omylů mají souvislost s tím, s čím se Popper setkal v praxi vědeckého bádání. Odmítá však představu, že by tu šlo o pouhou aplikaci těchto metod. Na to je podle něj Popper v politice příliš velkým pragmatikem a na rozdíl od přírodních věd zdůrazňuje, že při řešení společenských problémů je třeba vycházet od jednotlivce.

Poslední kapitola (Metafilozofie) se zabývá Popperovými názory na roli filozofie. Slomski poukazuje na skutečnost, že Popper chápal filozofii zejména z hlediska „praktických“ potřeb. Příliš si necenil rozpracování „autentických“, zejména metafyzických filozofických problémů, ale zdůrazňoval, že role filozofie se objevuje zejména tehdy, když v praxi všedního života nebo v praxi vědecké narážíme na otázku, kterou v dané oblasti nemůžeme vyřešit prostředky, jež jsou této oblasti vlastní. Ve 20. století byla takovým problémem především věda. Popperova filozofie je obranou širouce chápaného racionalismu proti iracionalismu. Slomski dále řeší otázku vztahu Poppera k pozitivismu a k analytické filozofii. Přestože Popper obojí kritizoval, nacházíme v jeho filozofii ohlas problémů, jimiž se tento významný proud filozofie minulého století zabýval.

Jak napsala v recenzi na Slomského práci A. Motycka, kniha může sloužit jako úvod do studia zejména mladým lidem, kteří se chtějí blíže seznámit s Popperovou filozofií. Domnívám se, že je užitečné, že autor ukázal na různé problémy, které jsou s Popperovou filozofií spjaty, a nedělá z Poppera idol určený k obdivování. Jako každá velká postava v dějinách filozofie Popper především nastoloval otázky, ačkoli to z jeho způsobu dikce není vždy na první pohled patrné. Ostatně, i podle jeho vlastního názoru lze plodnost teorie hodnotit právě na základě toho, kolik dalších otázek umožňuje položit.

Ivana Holzbachová

Jaroslav Opat: *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes*, Praha: Ústav T. G. Masaryka 2003, 534 s.

Jaroslav Opat patří k našim nejvýznamnějším znalcům T. G. Masaryka. Prokázal to už ve své monografii *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893*, která vyšla nejprve v samizdatu (1985), potom v roce 1987 v Kolině nad Rýnem v nakladatelství Index a konečně v roce 1990 v pražském nakladatelství Melantrich. Už v této knize spojil zdařile Masarykův životopis osobní, politický